

Bijlage bij het persbericht over de aankoop van de drie voorstellingen uit het leven van de heilige Nicolaas

Inhoudelijk dossier

Door: Till-Holger Borchert, Conservator Groeningemuseum en
Anne van Oosterwijk, Wetenschappelijk medewerker Groeningemuseum

Inhoudsopgave

I Kunsthistorische achtergrond

I.1 Drie voorstellingen

I.2 Reconstructie retabel

I.3 Spaanse herkomst

I.4 Datering

I.5 Heilige Nicolaas

I.6 Situering van de Meester van de legende van de Heilige Lucia

II Belang van de aanwinst

II.1 Situering binnen de collectie van het Groeningemuseum

II.2 Situering Collectie Vlaanderen

II.3 Situering binnen het topstukkendecreet

III Herkomst

IV Prijsbepalingen

V Tentoonstellingen

Literatuur

I Kunsthistorische achtergrond

De drie panelen die door de Vlaamse gemeenschap zijn verworven, tonen drie verhalen uit het leven van de Heilige Nicolaas. Samen met de *Heilige Nicolaas* uit de collectie van het Groeningemuseum vormen de panelen één geheel. Een vijfde paneel dat het retabel compleet maakt, is voorlopig nog onvindbaar. De schilderijen worden toegeschreven aan de Meester van de Legende van de heilige Lucia. Deze anonieme meester was één van de meest vooraanstaande kunstenaars in Brugge aan het einde van de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw.

1.1 De drie voorstellingen

Het eerste schilderij toont hoe Nicolaas een verarmde edelman helpt. De edelman heeft geen geld voor een bruidschat voor zijn drie dochters en ziet geen andere mogelijkheid dan hen te prostitueren. Nicolaas weet dit te voorkomen door drie nachten achtereen geld, dat moet dienen als bruidschat, door het raam naar binnen te gooien. De voorstelling toont hoe twee jonge vrouwen rondom het ziektebed van hun vader knielen. De derde dochter knielt dankbaar voor het raam terwijl Nicolaas geld naar binnen werpt. Eén van de dochters heeft reeds het buideltje in de hand dat hij de dag daarvoor heeft gebracht. Nicolaas is hier nog niet gewijd als bisschop en draagt daarom nog wereldlijke kleding.

De tweede voorstelling toont hoe Nicolaas, die inmiddels tot bisschop is gewijd, een schip aanhoudt om koren af te staan voor het hongerlijdende Myra. De zeelui zijn bang voor de gevolgen als bij aankomst zal blijken dat de vracht niet overeenkomt met de hoeveelheid die is ingescheept. Toch zwichten ze voor het verzoek van de bisschop. Bij aankomst blijkt dat door een wonder de vracht weer is aangevuld. Het schilderij toont het moment dat de zeelui de zakken koren naar de kade slepen, terwijl Nicolaas het schip zegent.

De derde en vierde voorstelling tonen de geschiedenis van de drie priesterleerlingen die worden vermoord en door Nicolaas weer tot leven worden gewekt. Drie priesterleerlingen die op doorreis waren, zochten onderdak bij een afgelegen herberg. De herbergier en zijn vrouw besluiten de drie leerlingen te vermoorden om hun vlees te pekelen. De derde voorstelling toont de herbergier nadat hij met de bijl de drie scholieren heeft vermoord. Zijn vrouw licht het bed waarin de leerlingen liggen met een lantaarn bij. Aan haar voeten staat de pekeltan al klaar.

De volgende voorstelling die helaas (nog) niet is teruggevonden, toont de heilige Nicolaas in dezelfde ruimte waar de moord is gepleegd. Hij zegent de drie leerlingen, die met gevouwen handen uit de ton stappen. Achter Nicolaas staan 5 mannen.

1.2 Reconstructie retabel

In 1959 stelde Verhaegen vast dat vier panelen met voorstellingen uit het leven van de heilige Nicolaas, die op dat moment verdeeld waren over twee privéverzamelingen, samen met de *Heilige Nicolaas*, dat in 1933 als legaat van de Princes de Croy aan het Groeningemuseum (0000.GRO0676.I) was geschonken, één geheel moet hebben gevormd. Het Brugse schilderij met de *Heilige Nicolaas* toont de heilige zittend op een troon. Hij is gekleed in een rijkelijk geornamenteerd bisschopsgewaad en houdt zijn bisschopsstaf in de hand. Op de achtergrond is de stad Brugge te

herkennen aan de torens van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de Sint-Salvatorskerk, het Oosterlingenhuis, het Belfort, de Poortersloge en rechts van de troon, de Jeruzalemkerk. De vier paneeltjes vormden de luiken (twee boven elkaar geplaatst aan elke zijde) van de *heilige Nicolaas*.

Door de reconstructie van het retabel in 1959 werd ook duidelijk dat de heilige op het Brugse paneel Nicolaas is. Doordat hij enkel in bisschopskledij en zonder verdere attributen is afgebeeld, was dat lange tijd onduidelijk.

Deze reconstructie die vooral op stilistische gronden is gedaan, is recentelijk bevestigd door dendrochronologisch onderzoek (het meten van de jaarringen van het houten paneel) dat in opdracht van het Groeningemuseum werd uitgevoerd.¹ Het paneel van het *Korenwonder* bevat hout uit dezelfde boom als de *heilige Nicolaas*. Daarnaast bevat de *Moord op de priesterleerlingen* een plank uit dezelfde boom als het paneel van het *Korenwonder*. Het gebruik van hout van dezelfde bomen en de overeenkomsten in iconografie, stijl en thematiek bevestigen dat de panelen tegelijkertijd als onderdeel van hetzelfde retabel zijn gemaakt.

Het retabel is al voor 1914 ontmanteld. Waarom dat werd gedaan is onduidelijk. In 1969 tijdens de tentoonstelling *Anonieme Vlaamse Primitieven* en tijdens de grote Hans Memling-tentoonstelling van 1994, werd het middenpaneel voor korte tijd weer herenigd met de drie schilderijen die nu zijn verworven.

1.3 Spaanse herkomst

In zeker zin contrasteert het middenpaneel met de luiken. Het centrale paneel heeft de statigheid van een icoon, terwijl de verhalende voorstellingen op de luiken juist vol beweging zitten. Daarnaast konden de vier panelen die de luiken van de *Heilige Nicolaas* hebben gevormd, niet bewegen. Dit model, met onbeweegbare luiken en de compositie met een tronende heilige in het midden waarrond verhalende scènes zijn geplaatst, vertoont grote overeenkomsten met composities die op het Iberische schiereiland erg populair waren. Dirk De Vos merkte al op dat dit compositieschema dicht tegen het werk van de Spaanse schilder Bartolomé Bermejo aanleunt. Het meest bekende voorbeeld is Bermejos monumentale paneel met de heilige Dominicus (Madrid, Prado) van circa 1477, dat afkomstig is uit de convent van Santo Domingo de Silos.

Dit lijkt erop te wijzen dat de Brugse kunstenaar zijn compositieschema aanpaste aan de smaak en voorkeur van zijn Iberische opdrachtgever. Daarom wordt over het algemeen aangenomen dat dit schilderij voor Spanje is gemaakt. Het vergezicht van Brugge geeft mogelijk aan dat de opdrachtgever een bijzondere band met de stad had.

Het recentelijk (2003) door Brugge verworven paneel met Sint Jan de Doper, geschilderd door de Castiliaanse kunstenaar Alvar Sanchez (Meester van Portillo) herhaalt het motief van het stadsgezicht in de achtergrond uit het middenpaneel van het altaarstuk van de heilige Nicolaas (deze buitengewoon interessante relatie tussen de Brugse en de Spaanse meester heeft Ann Roberts al opgemerkt).

¹ Het onderzoek werd uitgevoerd door prof. dr. Peter Klein (Universiteit Hamburg), rapport d.d.14.04.2008.

1.4 Datering

Dendrochronologisch onderzoek heeft aangetoond dat het retabel vanaf 1479, maar meer waarschijnlijk vanaf 1487, geschilderd is. Voor dit onderzoek werd uitgevoerd heeft men getracht het schilderij te dateren aan de hand van de bouwgeschiedenis van het Belfort, dat op de achtergrond van het middenpaneel is afgebeeld. Dit heeft echter niet tot eenduidige dateringen geleid. Dirk De Vos heeft een datering tussen 1486 en 1493 voorgesteld, terwijl Roberts het retabel na 1502 wil dateren en het daarmee als één van de laatste werken van de meester beschouwd. De ingewikkelde bouwgeschiedenis en de vrijheid van de kunstenaar om de toren anders af te beelden, maken het onmogelijk het schilderij nauwkeurig te dateren. De Meester van de Legende van de Heilige Lucia was vermoedelijk tot ongeveer 1505 actief in Brugge. Het retabel moet daarom ontstaan zijn tussen 1487 en 1505.

1.5 De Heilige Nicolaas; wel vaker voorwerp van een schilderij

Over de heilige Nicolaas bestaan vele verhalen. Zo worden hem wonderen toegeschreven vlak na zijn geboorte, als jongeman voordat hij tot bisschop gewijd is, als bisschop en postuum. Deze wonderen zijn in verschillende bronnen, waaronder de Legende Aurea beschreven. De verhalen bestaan in vele verschillende versies.

Nicolaas was (en is eigenlijk nog steeds) een populaire heilige in de Nederlanden. Hij is vooral vaak afgebeeld als naamheilige. Als attribuut draagt hij dan een boek (dat verwijst naar zijn deelname aan het concilie van Nicea), drie gouden bollen of appeltjes (dat verwijst naar de bruidschat) of een pekelton met de drie jongelingen aan zijn voeten.

Verhalende voorstellingen zoals hierboven beschreven (zie *drie voorstellingen*) worden beduidend minder vaak afgebeeld en sommige voorstellingen zijn zelfs zeldzaam. Vanaf de 17de eeuw komt de nadruk steeds meer te liggen op Nicolaas als goedheiligman, die kinderen op 6 december cadeaus geeft en worden de wonderen nog minder vaak afgebeeld. Ook de combinatie van verhalen rondom een voorstelling van de tronende Nicolaas, waarvoor de Meester van de legende van Lucia kiest, is zeer zeldzaam. Slechts enkele varianten uit de 15de en 16de eeuw hierop zijn ons bekend.

Het meest bekende voorbeeld is ongetwijfeld het *Anna-retabel* dat aan de werkplaats van Gerard David wordt toegeschreven (verdeeld over de National Gallery Washington, National Gallery of Scotland Edinburgh en Toledo Museum, Ohio). Dit grote altaarstuk toont in het bovenste register, naast de heilige Anna en Antonius abt, de heilige Nicolaas in bisschopskledij. In de predella zijn drie voorstellingen uit het leven van Nicolaas opgenomen: de *geboorte van Nicolaas*, de *bruidschat* en de *opwekking van de vermoorde jongelingen uit de pekelton*. David legt hier in tegenstelling tot de Meester van de Lucia-legende, niet de nadruk op de armoedige toestand van de edelman. Hij toont de edelman tijdens de derde nacht, op wacht bij het raam, om te zien wie hem het geld geeft. Zijn dochters liggen in bed te slapen. Dit retabel wordt na 1506 gedateerd en is dus waarschijnlijk later ontstaan dan het retabel van de Meester van de Legende van de heilige Lucia.

Een voorbeeld dat wel overeenkomt is een schilderijtje dat in 2005 in Poitiers geveild is. Het schilderijtje dat in de vroege zestiende eeuw gedateerd wordt en vermoedelijk in Brussel is

geschilderd, toont de drie dochters rond het ziekbed van hun vader. Nicolaas die over straat loopt, is zichtbaar door de openslaande deur.

Het *Korenwonder* is een verhaal dat door Jan Provoost is uitgebeeld. Op de achtergrond in het stichtersportret op de luiken van een triptiek (Groeningemuseum) is te zien hoe onder toezicht van de heilige Koren wordt uitgeladen. Deze voorstelling is in dit schilderij afgebeeld ter illustratie van de Heilige Nicolaas die als patroonheilige achter de opdrachtgever staat.

Een werk waarmee de overeenkomsten zeer opvallend zijn, is een kopie naar Lancelot Blondeel uit de collectie van het OCMW dat in het Sint-Janshospitaal te Brugge wordt bewaard. Het liggende paneel toont drie voorstellingen die van elkaar gescheiden zijn door twee geornamenteerde zuiltjes. In het midden is de heilige Nicolaas op een troon afgebeeld, terwijl hij tot bisschop wordt gekroond. Links van hem is zichtbaar hoe hij de dochters van de edelman voorziet van een bruidschat. Rechts op het paneel is zichtbaar hoe de herbergier met een bijl de priesterleerlingen vermoord, terwijl zijn vrouw het bed met een lantaarn bijlicht.

Hoewel deze navolger van Blondeel niet precies de compositie van de Meester van de legende van de heilige Lucia volgt, zijn de overeenkomsten zeer opvallend. Ten eerste valt op dat voor vrijwel hetzelfde compositieschema – met de tronende heilige met aan weerszijden dezelfde verhalende voorstelling – is gekozen. Ten tweede valt het op dat de navolger van Blondeel dezelfde invalshoek in het uitbeelden van de verhalende voorstellingen neemt. De edelman wordt afgebeeld als zieke, terwijl het meer gebruikelijk is de edelman af te beelden als hij 's nachts op wacht staat en de moord op de priesterleerlingen wordt afgebeeld, terwijl het veel gebruikelijk was om de leerlingen staande in een ton af te beelden.

Ook enkele formele aspecten vertonen opvallende gelijkenissen met het compositieschema van de meester van de legende van de heilige Lucia. De drie voorstellingen zijn afgebeeld op één paneel; de buitenste delen kunnen niet als luiken gesloten worden. Bovendien wordt het beeldvlak van beide composities door middel van twee zuilen opgedeeld.

De overeenkomsten in compositie tussen de beide composities suggereert dat de anonieme kunstenaar, het retabel van de meester van de Legende van de Heilige Lucia heeft gekend. Echter, als dit schilderij inderdaad vervaardigd is voor het Iberisch schiereiland is dit niet mogelijk. Wellicht gaan de schilderijen van de Meester van de Legende van de heilige Lucia en de navolger van de Blondeel terug op een gemeenschappelijk voorbeeld dat in Brugge was opgesteld.

1.6 Situering van de Meester van de legende van de Heilige Lucia

De Brugse schilderkunst in het laatste kwart van de vijftiende eeuw werd bepaald door de immense productie en het internationale succes van Hans Memling en zijn atelier. Documenten uit de tijd tonen echter aan, dat er naast Memling toen nog tal van andere meesters in de Brugse schildersambacht geregistreerd waren, maar geen enkel Brugs werk kan op basis van documenten met zekerheid aan een van deze namen gekoppeld worden. Met uitzondering van Memling – en vanaf 1484 ook Gerard David – is de Brugse schilderproductie in de jaren tussen 1475 en 1500 volledig anoniem.

Op basis van gelijkaardige stijlkenmerken werden enkele werkgroepen rond een beperkte aantal sleutelstukken samengesteld, waarvan de schilders niet met naam bekend zijn. Deze anonieme meesters werden van noodnamen voorzien. De belangrijkste Brugse ateliers die naast Memling in de bewuste periode actief waren, werden rond twee nog steeds in Brugge bewaarde topstukken gegroepeerd en voortaan als werken van “Meester van de (Brugse) Legende van de heilige Ursula” en van de “Meester van de Legende van de heilige Lucia” beschouwd. Vooral de schilderijen die aan de “Meester van de Legende van de heilige Lucia” worden toegeschreven, vormen een homogene groep.

De anonieme Meester van de Legende van de heilige Lucia is genoemd naar een opmerkelijk paneel met taferelen uit de legende van de heilige Lucia uit de Brugse Sint Jakobskerk. De stijl van dit paneel is typisch en kenmerkend voor de productie van de Meester van de Legende van de heilige Lucia: ovale gezichten met schematische gelaatstrekken, een buitengewoon intens coloriet en de neiging om ornamentele stoffen (te) veel aandacht te schenken. Gelijkaardige stijlkenmerken zijn dan ook terug te vinden in het retabel van de Heilige Nicolaas.

Terwijl Memling de composities van diens leermeester Rogier van der Weyden in Brugge introduceert en een synthese schept met de door Van Eyck bepaalde traditie, is de Meester van de Legende van de heilige Lucia vooral beïnvloed door de productie van Dirk Bouts en – vooral ten opzichte van zijn tekeningenstijl van – Hugo van der Goes (Roberts 1982). Naast enkele devotieschilderijen – die ten opzichte van de inventiviteit van hun panorama-achtige landschapachtergrond nog steeds op een herwaardering moeten wachten – zijn er ook enkele monumentale altaarstukken van deze anonymus bewaard.

De Meester van de Legende van de heilige Lucia behoort daarom zonder enige twijfel tot de (kunsthistorisch) belangrijkste vertegenwoordigers van de Brugse Primitieven tijdens de late vijftiende en vroege zestiende eeuw. De anonieme kunstenaar is – samen met de groep van schilderijen die men aan de Meester van (Brugse) legende van de heilige Ursula toeschrijft – de meest typische vertegenwoordiger van de Brugse schilderkunst ten tijde van (en naast) Hans Memling en tegelijk misschien een zeldzame getuige van de Gentse kunsttraditie tijdens de jeugd van Van der Goes.

Het is daarom ook niet verrassend, dat men probeerde het geheim rond zijn identiteit te ontdekken. De opmerkelijke aandacht die de Meester van de Legende van de heilige Lucia besteedt aan de architecturale nauwkeurigheid van zijn Brugse stadsgezichten heeft dan ook aanleiding gegeven tot een poging om de anonieme schilder met Jean de Hervy te identificeren. Deze kunstenaar is ook als architect-ingenieur gedocumenteerd (Roberts 1982). Recentelijk heeft de Brugse historicus Albert Janssens (2004) een nieuwe poging tot identificatie van deze belangrijke Brugse meester ondernomen. Hij kon aantonen dat er enkel twee Brugse schilders in het ambachtsregister werden ingeschreven en in de stad werkzaam waren in het laatste kwart van de vijftiende eeuw, toen de schilderijen van zowel de Luciamester als ook de Ursulameester zijn ontstaan. Janssens stelde voor om de Meester van de Legende van de heilige Lucia met Francois van den Pitte te identificeren. Deze identificatie is alleen overtuigend als men ervan uitgaat dat de meester altijd in Brugge is gebleven, wat – gezien zijn nauwe relatie met Spaanse en andere buitenlandse opdrachtgevers – verre van zeker is.

Net als Memling en Gerard David zijn enkele van de meest belangrijke werken van de Meester van de Legende van de heilige Lucia – waaronder het retabel van de heilige Nicolaas – in opdracht van buitenlandse kooplieden en bankiers ontstaan die tijdelijk in Brugge waren gevestigd. Het in Tallinn (Estland) bewaarde altaarstuk van de Meester van de Legende van de heilige Lucia werd door de plaatselijke hanzekooplieden besteld. Het is een van de meest monumentale vroeg-Nederlandse retabels die – ondanks zware restauraties – nog bestaan. Het altaarstuk met de voor de Baltische kunst typische dubbele luiken werd voor het eerst door Nicole Verhaegen als een werk van de Meester van de Legende van de heilige Lucia geïdentificeerd. De ornamentiek op dit rond 1500 geschilderde altaarstuk komt precies overeen met de florale tapisserie op het paneel van de heilige Nicolaas in het Groeningemuseum.

Een vergelijkbaar monumentaal altaarstuk met als hoofdthema de Hemelvaart van de Maagd schilderde de Meester van de Legende van de heilige Lucia voor de Spaanse convent van de Clarissen nabij Medina de Pomar (Burgos) in opdracht van Don Pedro Fernández Velasco, hertog van Haro en admiraal van Castilië. Alleen het middenpaneel (National Gallery of Art, Washington DC) is bewaard gebleven en sluit ten opzichte van zijn iconografie nauw aan bij Memlings altaarstuk van Najera (Antwerpen, KMSK).

II belang van de aanwinst

II. 1 Situering binnen de collectie van het Groeningemuseum

Het Brugse Groeningemuseum beschikt over een internationaal unieke collectie van topstukken van de Vlaamse Primitieven die niet alleen als nationaal (Vlaams) erfgoed moeten worden beschouwd, maar ongetwijfeld ook tot het werelderfgoed behoren. Gezien de doorgaans hoge tot uitmuntende artistieke kwaliteit van de reeds aanwezige paneelschilderijen uit de vijftiende en vroege zestiende eeuw zijn aanwinsten in deze prestigieuze deelcollectie – ook met oog op de zeer hoge prijszetting van dit soort schilderijen – nauwelijks te realiseren.

Zoals in de collectieplannen van internationale musea gebruikelijk is, is een van de meest belangrijke prioriteiten bij het nieuwe aankopen van kunstwerken het vervolledigen van alleen fragmentarisch aanwezige werken zodra die op de kunstmarkt überhaupt beschikbaar zijn. Sommige openbare collecties (waaronder de Staatsgalerie Stuttgart en het Art Institute of Chicago) hebben daarom ook al onderling collectiestukken geruild. In het Groeningemuseum zijn er maar weinige werken waarvan men weet dat er nog andere delen bestaan en zich in particuliere verzamelingen bevinden. Een voorbeeld hiervan is een sinds 1953 verdwenen paneel van Petrus Christus met de Heilige Catherina die hoort bij het in 1976 verworven paneel met Isabella van Portugal en de Heilige Elisabeth.

Een tweede voorbeeld is het retabel van de heilige Nicolaas van de Meester van de Legende van de heilig Lucia. Met de aankoop van de drie taferelen uit particulier bezit is de basis gelegd om een belangrijk drieluik van een belangrijke Brugse meester terug te reconstrueren en voor Vlaanderen (en de wereld) integraal terug ter beschikking te stellen. De aanwinst van de taferelen met de legende van de heilige Nicolaas heeft het al hoge niveau van de Brugse collectie ten opzichte van de anonieme Brugse kunstproductie nog meer versterkt. Naast het middenpaneel van het Nicolaasretabel heeft het Groeningemuseum sedert 1992 een “Bewening van Christus” van de Meester van de Legende van de heilige Lucia in zijn collectie, die de invloed van Hugo van der Goes op de Brugse schilderkunst bijzonder mooi aantoont. De reconstructie van het Nicolaasretabel betekent niets minder dan de restitutie van een cruciaal werk van deze meester, die tegelijk de internationale uitstraling van de Vlaamse Primitieven rond 1500 bijzonder nadrukkelijk aantoont.

II. 2 Situering Collectie Vlaanderen

Paneelschilderijen van de Meester van de Legende van de heilige Lucia zijn in verschillende Amerikaanse topmusea aanwezig, waaronder Washington, Minneapolis, Detroit, San Francisco, Los Angeles, Philadelphia, Cincinnati, Williamstown. Ook in Europa zijn topwerken van de anonieme meester in belangrijke collecties vertegenwoordigd, met name in de collectie van de Koningin van Engeland (Buckingham Palace), in het Museo Thyssen Bornemisza en het Museo Nacional del Prado (Madrid), in het Museum Boijmans Van Beuningen (Rotterdam), en in enkele Italiaanse stadsmusea (waaronder Pisa) en in de Niguliste kerk van Tallinn.

Binnen Vlaanderen zijn alleen de drie Brugse werken uit het Groeningemuseum en de Sint Jakobskerk van kunsthistorisch betekenis. Een paneel *Madonna met kind* dat bewaard werd in het Museum Mayer Van den Bergh in Antwerpen is afkomstig uit de collectie van de omstreden restaurateur Josef van der Veken. Het enig werk dat in België qua kwaliteit met de Brugse werken kan concurreren is een monumentale schilderij met de *Virgo inter Virgines* dat zich bevindt in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel.

Geen enkel altaarstuk van de Brugse meester van de Legende van de heilige Lucia wordt op dit moment in België bewaard. Volledige altaarstukken – naast het spraakmakende polyptiek in Tallinn – zijn prominent aanwezig in musea zoals Thyssen-Bornemisza, Los Angeles, San Francisco en Minneapolis.

De aankoop van de drie taferelen uit het leven van de heilige Nicolaas biedt de unieke mogelijkheid om op termijn een volledig altaarstuk van deze belangrijke Brugse meester voor Vlaanderen te restitueren.

II 3 Situering binnen het topstukkendecreet

De proeflijst Vlaamse Primitieven die door het Groeningemuseum werd opgesteld met medewerking van de universiteiten van Brussel en het Nationaal Studiecentrum van de Vlaamse Primitieven verbonden aan het Koninklijk instituut voor het Kunstpatrimonium, heeft met de kunsthistorische betekenis van de Meester van de Legende van de heilige Lucia evenzeer rekening gehouden als met de zeldzaamheid van kwalitatief hoogstaande werken van deze meester in Vlaanderen.

Zowel het voor de herontdekking van het oeuvre van deze meester cruciale tafereel met de legende van de heilige Lucia, uit de Brugse Sint Jakobskerk, als ook de *heilige Nicolaas* samen met de nieuw verworven luiken werden omwille van hun schakelfunctie en hun grote kunsthistorische en cultuurhistorische waarde op de definitieve proeflijst ingeschreven. Het is evident, dat de cultuur- en kunsthistorische waarde van het schilderij van de heilige Nicolaas nog meer is gestegen nu het fragment op permanente basis is samengevoegd met de oorspronkelijke luiken.

III Herkomst

De bruidschat

1914 in opslag in Manchester, J. Rhind&Sons Ltd., mogelijk maakte het werk toen deel uit van de collectie van de Marquis van Bath;
1927 in opslag in Londen, W.J. Mansell Ltd., mogelijk maakte het werk toen deel uit van de collectie van de Marquis van Bath;
.... – 1971 collectie Baron Joseph van der Elst;
1971 – 2002/01/24 collectie Baron François van der Elst;
2002/01/24 samen met het *Korenwonder* en de *Moord op de Priesterleerlingen* geveild bij Sotheby's (Sale no. N07759, lot.nr. 134) en verkocht aan gallerie Gallery Salander-O'Reilly, New York;
Kunsthandelaar Sam Fogg;
2008 door de Vlaamse gemeenschap verworven voor het Groeningemuseum, Brugge.

Korenwonder

Van in ieder geval 1982 tot 2002/01/24 in de collectie Baron François van der Elst;
2002/01/24 samen met de *Bruidschat* en de *Moord op de Priesterleerlingen* geveild bij Sotheby's (Sale no. N07759, lot.nr. 134) en verkocht aan gallerie Gallery Salander-O'Reilly, New York;
Kunsthandelaar Sam Fogg;
2008 door de Vlaamse gemeenschap verworven voor het Groeningemuseum, Brugge.

De moord op de priesterleerlingen

1914 in opslag in Manchester, J. Rhind&Sons Ltd., mogelijk maakte het werk toen deel uit van de collectie van de Marquis van Bath;
1927 in opslag in Londen, W.J. Mansell Ltd., mogelijk maakte het werk toen deel uit van de collectie van de Marquis van Bath;
.... – 1971 collectie Baron Joseph van der Elst;
1971 – 2002/01/24 collectie Baron François van der Elst;
2002/01/24 samen met de *Bruidschat* en het *Korenwonder* geveild bij Sotheby's (Sale no. N07759, lot.nr. 134) en verkocht aan gallerie Gallery Salander-O'Reilly, New York;
Kunsthandelaar Sam Fogg;
2008 door de Vlaamse gemeenschap verworven voor het Groeningemuseum, Brugge.

Heilige Nicolaas

Verzameling Graaf de L'Espice;
Door overerving in de verzameling van Princes de Croy;
In 1933 als legaat (als Jan van Eyck) geschonken aan het Groeningemuseum door de Princes de Croy.

IV Prijsbepalingen

De prijsbepaling van werken van de Meester van de Legende van de heilige Lucia is moeilijk. Devotieschilderijen van deze meester (of de Meester van de (Brugse) legende van de heilige Ursula) worden in een prijscategorie aangeboden die tussen 400.000 en 1.200.000 Euro ligt. In 2005 werd een klein triptiek van de Meester van de (Brugse) legende van de heilige Ursula uit de Staatliche Kunstsammlungen Dresden naar Brugge uitgeleend met een verzekeringswaarde die op 500.000 Euro bepaald werd – duidelijk onder de commerciële marktwaarde van dergelijke schilderijen.

Absoluut gezien is de vraagprijs van 350.000 GBP eerder goedkoop ten opzichte van de – ook bij particulieren – meer gevraagde devotieschilderijen. De wat lagere vraagprijs van de drie taferelen houdt rekening met de mindere navraag na dit type schilderijen en is in deze optiek marktconform. In 2002 werden de drie panelen voor 300.000 USD verkocht (zonder belastingen en commissies); toen stond de dollar tegenover de Euro op $\pm 1:1$. De actuele vraagprijs compenseert zowel de fluctuatie van de dollar als ook de ruim 20 % belastingen en commissies. Er is een minieme waardeverhoging vast te stellen, die verklaard moet worden met de commissie van de tussenpersoon.

V Tentoonstellingen

1953: *Les portraits dans les anciens Pays-Bas* (Groeningemuseum Brugge 1953), Nr. 20, *De bruidschat* ;

1953: *Flemish Art 1300-1700*, (Royal Academy, London 1953), Nr. 67: *De bruidschat*;

1969: *Anonieme Vlaamse Primitieven* (Groeningemuseum Brugge 1969), Nr. 13, de *heilige Nicolaas*, de *Bruidschat*, het *Korenwonder* en de *Moord op de Priesterleerlingen*;

1994: *Hans Memling* (Brugge 1994), pp. 209-11, de *heilige Nicolaas*, de *Bruidschat*, het *Korenwonder* en de *Moord op de Priesterleerlingen*;

1994-2002: Langdurige bruikleen, Museum of Fine Arts te Houston (Texas)

VI Literatuur

Max J. Friedländer, 'The Bruges Master of St Augustinus', in: *Art in America*, XXV (1937), pp. 47-53 (toeschrijving van het Brugse paneel aan de Meester van Sint Augustinus)

Max J. Friedländer, *Die Altniederländische Malerei*, XIV, Leiden 1937, p. 105.

E. Hosten en E.I. Strubbe, *Geïllustreerde catalogus Brugge Stedelijk Museum voor Schone Kunsten*, Brugge 1938, Nr. 213 bis

Aquilin Janssens de Bisthoven en R.A. Parmentier, *Corpus de Primitifs Flamands. Stedelijk Museum voor Schone Kunsten Brugge*, Antwerpen 1951, Nr. 15

Juan Ainaud de Lasarte, "La Flandre et l'indumentaire Hispano-Mauresque", in: *Miscellanea prof. dr. D. Roggen*, Antwerpen 1957, 1-7 Nr. 3.

Aquilin Janssens de Bisthoven en R.A. Parmentier, *Corpus de Primitifs Flamands. Stedelijk Museum voor Schone Kunsten Brugge*, Antwerpen 1957, Nr. 15

Nicole Verhaegen, "Le Maître de la Légende de Ste. Lucie. Précisions sur son Oeuvre", in: *Bulletin Institut Royal du Patrimoine Artistique* 2 (1959), pp. 78-82 (esp. pp. 79-81)

Henri Pauwels, *Catalogus schilderijen Groeningemuseum*, Brugge 1960/63, Nr. 13

F. L. Ganshof, "Les Halles et le Beffroi de Bruges", in: *Société Française d'archéologie. Congrès archéologique de France. CXXe session 1962*, Parijs 1962, pp. 22-26.

G. Michiels, *Iconografie der Stad Brugge*, I, Brugge 1964, Nr. 60.

Anonieme Vlaamse Primitieven, Brugge 1969, Nr. 13, pp. 47-51, pp. 207-208 (notitie van M. Baes-Dondeye)

Max J. Friedländer, *Early Netherlandish Painting*, Leiden 1971, p. 115, add. 280.

Dirk de Vos, "Nieuwe toeschrijvingen aan de Meester van de Lucialegende, alias Meester van de Rotterdamse Johannes op Patmos", in: *Oud Holland* 90 (1976), pp. 137-158, esp. 141.

Dirk de Vos, *Catalogus schilderijen 15de en 16de eeuw*, Brugge 1979 (1982), pp. 147-149.

Ann M. Roberts, *The Master of the Legend of Saint Lucy: A catalogue and critical essay*, PhD University of Pennsylvania 1982, Ann Arbor 1985, pp. 246-248, Nr. 28.

Till-Holger Borchert, *De eeuw van Jan van Eyck*, Gent 2002, pp. 242 (sub Nr. 46) & 268 (sub. Nr. 122)

Albert Janssens, "De meesters van de Lucia- en Ursulalegende. Een poging tot identificatie", in: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis te Brugge* 141 (2004), pp. 278-331.

Till-Holger Borchert, *De Vlaamse Primitieven te Brugge*, Gent 2006, p. 31.